



**I am who I am.
Minority group identification**

**Vagyok, aki vagyok.
Kisebbségi csoportok identifikációja**

Ladancsik Tibor, Maszlag Fanni

DE Humán Tudományok Doktori Iskola

INFO

Ladancsik Tibor
ladancsik.tibor@arts.unideb.hu

Keywords

dual identity, assimilation, identification, intermarriage, Roma women, Hungarians in Vojvodina

Kulcsszavak

kettős identitás, asszimiláció, identifikáció, vegyes házasság, roma nők, délvidéki magyarok

ABSTRACT

Abstract. Over the past half century, there have been rapid changes and reorientation in social processes, which can be perceived empirically, too. Our world has become more interactive, information flow has hastened, and communication technology has constantly been evolving. The accelerated processes, the historical and cultural changes have caused an identity crisis for families belonging to minority groups. The purpose of this study is to present how identification has changed among couples of intermarriage who are living in Vojvodina, and among the members of a community of Roma women living in two Hungarian counties. Similarities and differences in the lives of these two minority groups were investigated. In our research, we have concluded that the opening of mobility opportunities has significantly accelerated assimilation.

Absztrakt. Az elmúlt fél évszázadban empirikusan is érzékelhető gyors változás és irányváltás ment végbe a társadalmi folyamatokban. Egyre interaktívabb lett világunk, gyorsabb lett az információáramlás, állandóan fejlődik a kommunikációs technológia. A felgyorsult folyamatok, a történelem és a kultúra alakulása a kisebbségi csoportokhoz tartozó családokban identitásválságot eredményezett. A tanulmány célja, hogy bemutassa, hogyan alakult a vajdasági vegyes házasságban élő párok és két magyarországi megyében élő roma női közösség tagjainak identifikációja, valamint milyen hasonlóságokat és különbségeket lehet felfedezni a két kisebbségi csoport életében. A kutatásunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy a mobilitási csatornák megnyitása jelentősen gyorsítja az asszimilációt.

Bevezetés

Manapság a kisebbségek identitásával, értékeinek megőrzésével foglalkozó értekezések divattémává váltak. Jelen tanulmány is ezt a témát próbálja körüljárni, két kisebbségi csoport bemutatásán keresztül. Az 1993-as LXXVII. törvény magába foglalja az etnikai kisebbségek jogait és a kisebbségi önkormányzatok létrehozását. A politikai vezetés célja ezen rendelkezéssel, hogy lelassítsa az etnikai asszimiláció előrehaladását és biztosítsa a kisebbségi csoportok eddig elnyomott identitását. Ugyanakkor a kisebbségek etnikai identitástudata mellett erősen jelen van a nemzeti identitástudat is, mely – jobb esetben – kettős identitást vagy – rosszabb esetben – asszimiláció képében jelenhet meg. Tanulmányunkban különböző életutak alapján mutatjuk be a két kisebbségi csoport – délvidéki vegyes házasságban élő főként nők és roma nők – identitásának azon elemeit, melyek segítik vagy éppen rombolják a kisebbségi helyzetben élők önazonosságának megtartását. A mai információs társadalomban a nemzeti és etnikai identitás folyamatos változáson megy keresztül. Egyrészt fennmaradnak a régi, korábbi önazonosság változatok, másrészt pedig új típusok jelennek meg. A globalizáció és modernizáció hatása gyökeresen megváltoztatja az identitás fennmaradásának és kialakulásának feltételeit (Schöpflin 1998: 15–27). Olyan történelmi traumákkal, előítéletekkel, sztereotípiákkal kell számolnunk, amelyek a kisebbségi csoportok tudatában jelen vannak és kihatnak az új lehetőségekhez való alkalmazkodásra is (Hódi 2006). Éppen ezért a globalizáció és integráció világában nagyon is aktuális két ilyen kisebbségi csoport – vajdasági vegyes házasságban élő párok és roma nők – esélyeit számba venni, lehetőségeiről helyzetfelmérést készíteni. Az ilyen vizsgálatok eredményei hozzájárulhatnak a kisebbségi önazonosságon belüli változási irányok megismeréséhez és új teendők, feladatok elé állíthatnak bennünket.

A legtöbb kisebbségben élő csoport identitásával foglalkozó tanulmány az anyanyelv identifikáló erejével, kérdésével foglalkozik, azonban jelen értekezésben a hangsúlyt a kisebbségi csoporttagok önmaguk besorolására, önazonosítására helyezzük. A tanulmány bevezető részében a kutatás célját mutatjuk be, majd egy rövid elméleti dimenzióval folytatjuk, ahol az identitás jelentőségének rövid felvezetése után két alternatív stratégiát, a kettős identitás és asszimiláció fogalmát ismertetjük. Az értekezés következő részében a kutatás módszere – a települések kiválasztása, kutatási módszer, minta – kerül bemutatásra, majd pedig a terepmunka tapasztalatainak és az interjúkból kapott eredményeknek a kibontására kerül sor. A tanulmány zárásaként pedig felvázoljuk a két kisebbségi csoport közt meglévő azonosságokat és eltéréseket, valamint szintézisbe hozzuk az önbesorolás dimenzióján belül történt változásokat, figyelembe véve a két ország eltérő történelmi, jogi, kulturális hátterét.

Tanulmány célja

A tanulmány alapjául szolgáló kutatások fő célja, hogy megismerjük délvidéki (főként vegyes házasságban élő) magyar nők és a roma nők identitásmintáit, valamint az általuk képviselt identitásstratégiákat. A romák és a délvidéki magyarok az adott ország legnagyobb kisebbségei, ezért is fontos az identitásuk formálódásának, valamint az

asszimilációjuk mértékének megismerése. Hasonló összehasonlító vizsgálat eddig még nem született.

A modernizációs és globalizációs folyamatok nem csak a többségi társadalomban hoztak változást, hanem befolyásolták a kisebbségi csoportok tagjainak életét is. A megváltozott környezetben más jelentést kapnak a hagyományok, a tradíciók és a közösség mindennapjait meghatározó értékek is. A tanulmányban arra keressük a választ, hogy a változó identitásformák miként befolyásolják a kisebbségek életét. A nők szerepe kulcsfontosságú a régi és az új értékek átadásában, a felnövekvő generáció pedig ezek segítségével illeszkedhet be a társadalomba. Ezt a funkciót azonban nem könnyű betölteni a kisebbségben élő nőknek, miközben a külső környezeti változások lényegében átalakítják a nők közösségen belüli szerepét is. A hagyományos női szerepek átalakulóban vannak, azonban a kistelepléseken valamint a romák körében még mindig a hagyományos férfi-női szerepmegosztások a jellemzőek (R. Fedor és Toldi 2017; R. Fedor és Hajnal 2014). A kisebbségi csoportokban élő nők identitásának vizsgálatára különösen fontos kitérni a társadalmi együttélés szempontjából, mivel egyfelől ők azok, akik biztosítják a tradíciók továbbadását a következő generációnak, másfelől pedig központi szerepet töltenek be a többségi társadalomba való integráció során is. Ehhez azonban szükséges áttekintenünk az identitáshoz kapcsolódó fogalmakat.

Az identitás formálódása

Önmagunkat és másokhoz való tartozásunkat – változó mértékben, társadalmi kontextustól függően – a múltból adott értékek, hiedelmek és viselkedési formákon keresztül értelmezzük. Az identitás kialakulásának folyamata soha nem indulhat a semmiből, mindig a már meglévő szimbólumok halmazára épül, amelyek az identitás alapjai. Az identitás meghatározásakor két téziséből indulhatunk ki. Az egyik esetben az identitás kifejezést a hova tartozom, és ki vagyok én kérdésre adott válaszként értelmezhetjük. Ezekre a kérdésekre adott feleletek egyúttal a „hova nem tartozom, és ki nem vagyok?” kérdésekben is segítenek eligazodni. A másik kiindulópont szerint az identitás kifejezése nem csak az egyént magát határozza meg, hanem minőségi tartalma is van, tehát lehetőség nyílik egy adott csoport tagjai számára, hogy beazonosítsák az azonos identitású tagokat. Ebből következik, hogy az identitás külön szimbólumokból, az identitást meghatározó attribútumokból áll, melyeknek identitás megkülönböztető funkciójuk is van (Homisínová 2008). Tajfel szociálisidentitás-elméletének az én fogalmában megkülönbözteti egymástól a *személyes (individuális) identitást*, ami egy önmeghatározás, másokhoz viszonyítás, valamint a *szociális (társas) identitást* melyben az egyén tagja egy olyan csoportnak, közösségnek, melynek saját történelme és közös sorsa van (Tajfel 1981:255). A társas identitás egy olyan mechanizmus, mely a csoportközi viszonyokban, megkülönböztetések és összehasonlítások során töltődik meg tartalommal (Brewer-Pickett 2006), éppen ezért a kisebbségi csoportok tagjait ért megkülönböztetés, kisebbségi érzése miatt torzulhat a csoporttagok identitása, melyek a későbbiekben beépülnek énképükbe, önértékelésükbe (Breackwell 1993). A kisebbségi csoport tagjainak nehéz kialakítani egy biztos identitást, mivel gyakran találkoznak társadalmi elutasítással, ami nyomot hagy az önértékelésükben. Ebből kifolyólag fontos a kisebbségi identitás megismerése,

hiszen a biztos identitás hiányában alacsonyabbá válik önértékelésük és torzulhatnak a megküzdési stratégiák (Catanese-Tice 2006, Picket-Gardner 2006).

Kettős identitás

Az identitáskonstruálás a csoportokon belüli és a csoportok közötti kapcsolatokon és visszacsatolásokon keresztül megy végbe. Az etnikai és nemzeti identitás elsajátítása egy kognitív megismerési folyamat. Akár etnikai, akár nemzeti közösség tagja az egyén, azonosságtudatának kialakulásához elengedhetetlenek a pozitív értékelések és az azokban való részvétel. Az együttélések során a közös, együttes élmények hozzáférhetővé válnak a társadalom minden tagja számára. (Bindorffer 2001)

A magyar nemzet például már évszázadok óta kínál fel a cigányság számára pozitív és követhető mintákat és részesei lehettek közös élményekben is. A cigányság egyszerre tagjai egy etnikai csoportnak és a magyar nemzetnek. Az etnikai csoporttagság lehetőséget biztosít számukra, hogy pozitívan megéljék etnikai identitásukat és reprezentálják azt. A magyar nemzeti tagság pedig további pozitív azonosulási mintákat kínál fel számukra. Ugyanakkor az etnikai és nemzeti identitás több dimenzió mentén metszik egymást, mely így a kettős azonosságtudatot eredményezi. Az etnikai és nemzeti dimenziók metszetéből született identitáskonstrukció azonban adott helyzet, tér és idő függvényében alakul. Mindig szituatív jelleget öltenek, a legkedvezőbb identifikáció mentén fognak rendeződni. Az identitás reprezentáció háttérbe, illetve előtérbe kerülését mindig az adott hely és idő határozza meg. A kettős identitás egyszerre foglalja magába a közös vonások keresését és a különválás irányvonalát. A cigányság egyszerre próbál elvegyülni és különválni, hagyományaik bizonyos részeinek megtartásával és a többségi társadalom értékeinek, viselkedési mintáinak elfogadásával. Bindorffer (2001) szerint az etnikai és a nemzeti identitás elemeit, tereit, működési elveit megkülönböztetik, de egymás mellett léteznek és „megfelelő időben (...) az adott szituációra adandó válasz függvényében válnak operatívvá” (Bell 1975:153).

A kettős identitás ebből adódóan a különböző forrásokból érkező identitáselemek egyénre szabott kombinációja, melynek lényege, hogy az egymás mellett lévő identitáskonstrukciókat kiegészítse, kiegyensúlyozza és stabilitást eredményezzen. Természetesen az egyes elemek felé való elmozdulás irányára hatással van a gazdasági, társadalmi, politikai érdekmeghatározottság vagy az egyének társadalmi munkamegosztásban betöltött helye és iskolai végzettsége. Az iskolai végzettség a roma népességen belül rendkívül alacsony, amely az alacsony életszínvonal egyik legfőbb okozója (Lácza-R.Fedor, 2017).

Asszimiláció

Az asszimiláció fogalom szorosan kötődik a nemzeti identitáshoz és az identifikációhoz, mivel maga az asszimiláció is egyfajta identifikálódás, az önazonosságunk megváltoztatása. Az identifikáció során önmagunkat határozzuk meg, ami egy viszonyítási folyamat másokhoz képest, kihez hasonlítok, és kitől különbözök. Az asszimiláció

is hasonlóan működik: ez egyén felhagy az addigi identitásával, vagy annak bizonyos elemeivel, és egy másik csoporttal azonosul (Park 1955, Gordon 1964). A köznyelvben általában az asszimiláció szóval a nemzeti kisebbségek erőszakos, vagy erőszakmentes beolvasztását társítják. A fogalom tartalmába ez is beletartozik, azonban a teljes jelentése ettől árnyaltabb. Legtágabb értelemben egy csoportba, vagy struktúrába történő beilleszkedést, az adott csoport értékeinek és normáinak felvételét jelenti (Gordon 1964). Az egyén identitása belső meghatározások és döntések eredménye, azonban nem független az őt körülvevő társadalomtól. Maga az identitás is az én – te, mi – ti relációban értelmezhető. Az egyén meghatározza önmagát és társadalmi csoportját, ezzel együtt pedig elkülönül másoktól, különbségét hangsúlyozza más társadalmi csoportoktól. Az identifikáció folyamata tehát nem vonatkoztatható el a társadalmi tértől, az egyént körülvevő társadalmi csoportoktól.

A nemzeti és etnikai identitás esetén a térbeli meghatározottság kiemelt fontosságú, mivel a nemzeti és etnikai kisebbség fogalma is ebből adódik, ugyanis az tesz egy társadalmi csoportot kisebbséggé, hogy egy adott térben lélekszámából adódóan kisebbségben él, ezzel egy újabb dimenziót kell számításba vennünk, amely újabb tagozódási szisztémát, és ennek megfelelő fogalomrendszert is jelent. Az adott nemzetiség vagy etnikum számára azonban az is meghatározó, hogy a közvetlen környezetében milyenek a nemzeti vagy etnikai arányok. A határon túl élő magyarság esetében ennek meghatározására szolgál a tömb/szórvány dichotómia, a cigányság esetében viszont nincs ilyen szembevetendő, statisztikailag is lehatárolható különbség.

A kisebbség élethelyzete teljesen eltérő az alapján, hogy szórványban vagy tömbterületen él. Tömbterületnek nevezzük azt a területet, ahol a kisebbség helyi többséget képez. Ez a legtöbb esetben egy több településből álló régió, mint pl. a Székelyföld, vagy a Délvidéken az észak-bácskai és észak-bánati térség, ahol a magyarság alkotja a többséget. A szórvány eredetileg a zsidóság nemzetek közti szétszórását jelentette, ebben az értelemben pedig egy meghatározó eleme a migráció (Tóth 2005, Keményfi 2005). A határon túli magyarság esetében azonban nem beszélhetünk vándorlásról, mivel nem elvándorlás miatt került kisebbségbe, hanem a határok változása miatt. Egyes helyeken a magyarság évszázadok óta az adott településen él, és azért került kisebbségbe, mivel az első világháborút lezáró trianoni békediktátum egy másik országnak ítélte a területet. A migráció hiánya miatt tehát a határon túl élő magyarság nem tekinthető Magyarországra diaszpórájának, emiatt a fogalom velük kapcsolatos alkalmazása nem indokolt (Sík 2000). Sík Endre véleménye szerint a szórvány fogalmát ez esetben el kell különíteni a diaszpóra fogalmától. A diaszpóra alatt a szülőföldjéről elvándorolt közösséget értünk, akik migrációjuk következményeként kerültek más nemzetiségű országokba. Szórvány alatt pedig azokat a magyar közösségeket értjük, akik nem vándorlás, hanem a határok módosítása miatt kerültek kisebbségi helyzetbe.

A szórvány fogalmát azonban a legtöbb esetben nem az egész határon túli magyarságra használják. A tömbmagyarság helyi többséget alkot, a szórványban viszont teljes kisebbségben van a magyarság. A szórványtelepülések a legtöbb esetben a tömbtől földrajzilag távol eső települések egy olyan térségben, ahol a legtöbb környező településen a többségi nemzet tagjai alkotják az abszolút többséget. A szórvány esetében nem csak a településen belüli arányok számítanak, hanem a kontextus is, ami a környező települések hatása (Tátrai 2017). A szórványközösségek leginkább apró közösségek, amelyek önerőből képtelenek az etnikai reprodukcióra (Kiss 2012), emellett

folyamatos asszimilációs nyomásnak vannak kitéve. Az asszimiláció fogalma azonban vitathatatlanul kötődik a szórványhoz, mivel minél nagyobb az adott településen belül a magyarok aránya, annál alacsonyabb az asszimiláció (Gyurgyik 2004). Ezeken a településeken a kisebbségek hátrányos nyelvi, nemzetiségi és vallási helyzetben élnek a nemzetesttől elszigetelődve, az intézményrendszerük leépült, emellett folyamatos asszimilációs veszélynek vannak kitéve, a felszámolódásuk pedig a közeljövőben bármikor bekövetkezhet. A Délvidéken a szórvány, a teret veszített, csökkent önértékelésű, nemzeti identitásában sérült, nagy felületen a szerbekkel érintkező magyar csoportokat jelenti (Gábrity 2005). Az identitás átalakulásának is több fázisa lehet. A tömbterületeken az etnikai identitás felülírja a többi identitást, így a szakmai identitás sem kerülhet az etnikai elé, ennek következtében pedig oszloposodik a társadalom. A kommunikációs csatornák és a személyes kapcsolatok zömmel az etnikai határokon belül mozognak, alacsony a vegyes házasságok aránya. A szórványban azonban a kisebbség nincs domináns helyzetben, ezért kénytelen rácsatlakozni a többségi kommunikációs hálózatokra, máskülönben veszélybe kerülne a munkában nyújtott teljesítménye. Ennek következtében viszont kialakulhat bennük az a kép, hogy a többségi társadalom csatornáira van igazán szükségük, a kisebbségi csatornák szerepe leértékelődik. Annak a kisebbségnek pedig, amely nem építi saját kommunikációs hálózatait, sérül az identitása (Bodó 2005). A sérült identitás pedig nem rendelkezik megtartó erővel, ezáltal nagymértékben megkönnyíti a kisebbségek asszimilációját. Az elméletet tovább gondolva könnyen eljuthatunk a vegyes házasságokban zajló asszimilációhoz is.

A tanulmány az asszimilációt és az integrációt a kisebbségek inklúziójának két eltérő formájaként értelmezi. Az asszimiláció kapcsán a kisebbség beolvasztásáról beszélhetünk, a kisebbség elveszti önálló identitását – vagy annak jelentős részét – és a többséggel azonosul. Az integráció esetén a kisebbség beilleszkedik a társadalmi struktúra-rendszerbe, azonban megőrzi saját nemzeti-, etnikai identitását és továbbra is önálló közösségként funkcionál (az asszimiláció és integráció viszonyáról lásd bővebben: Ladancsik – Maszlag 2019).

A modernizációs, globalizációs folyamatoknak nem csak technológiai fordulatokat hoztak, hanem jelentős változást idéztek elő a kisebbségi csoportok életében regionális szinten. A megváltozott környezetben más jelentést kapnak a hagyományok, a kultúra és a közösség mindennapi életét meghatározó lokális szinterek, identitás. A lokalizáció a kisebbségek életében az önfenntartásért való küzdelmet és harcot is jelenthet az alávetettség ellen (Petrás 2005). A regionális identitás értelmezése nagyon széleskörű a nemzetközi szakirodalmakban. Különböző eszméket, történelmi gyökereket, gazdasági sikerességet, kulturális elemeket stb. értenek alatta. Paasi tanulmányában, a régió, mint társadalmi konstrukció vizsgálata során jutott el a regionális identitás fontosságának kihangsúlyozásához (Paasi 2000). A kutató szerint a tér és annak minden dimenziója egy társadalmi és kulturális építmény, mivel a területi folyamatok nem lehetnek soha függetlenek a természeti, kulturális és a társadalmi folyamatoktól (Paasi 2000). Éppen ezért a regionális identitás történelmi, területi, kulturális és társadalmi gyökerekkel bír (Paasi 2003). Raagmaa a regionális identitást a Maslow-féle piramisból vezeti le (Raagmaa 2002). Az alapvető szükségletek kielégítése után következik a hierarchiában a valahová tartozás szükséglete, amelyet az egyik legerősebb szükség-

letnek tekint. Ha az egyén tudja hova tartozik, akkor könnyebb számára az önmegvalósítás és így a befogadó társadalomba való elismertségének kialakítása is. Az identitás az életszakaszokban folyamatosan változhat, azonban a valahová tartozás szükséglete mindig jelen lesz az egyén életében. Raagmaa szerint ahol erős a regionális identitás, ott az emberek azonosítani fogják magukat a régió társadalmi struktúrájával és kultúrájával (Raagmaa 2002).

A kutatásról

A kutatásunk Magyarország és Szerbia legnagyobb kisebbségének a helyzetét kívánja összehasonlítani identifikációjuk szempontjából. Szerbia esetében a délvidéki magyarság, Magyarország esetén pedig a cigányok helyzetét kutattuk. A nemzeti és etnikai identitást számtalan dimenzió mentén lehet elemezni, azonban jelen tanulmány – a szűk keretek miatt – az önbesorolás területi manifesztációjával és annak jelentőségeivel foglalkozik.

Empirikus kutatásunknál fontos megemlítenünk az általunk vizsgált térségek kedvezőtlen regionális elhelyezkedését, illetve a lakosok összetételét, mivel hatással vannak az önazonosítás kérdésére. A vizsgálatot hátrányos helyzetű településeken végeztük, ahol a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint (KSH 2011) az általunk választott etnikai és nemzeti kisebbség tagjainak aránya magas. A vizsgált települések között van olyan, ahol a kisebbségi csoport tagjai többségben vannak, így az identitás változó formáit és az önbesorolás kérdését jobban megfigyelhetjük a térségben. Adott tehát, hogy vannak olyan a települések, ahol mindkét kisebbségi csoport többségben él, ennél fogva közösségeikben könnyebb lehet számukra az önazonosítás kérdése és vannak olyan a települések, ahol kisebbségben élnek így önbesorolásuk sem egyszerű. A kérdés az, hogy mekkora befolyással van a területi elhelyezkedés és a település etnikai összetétele az identifikációra?

A válaszadók többsége nő volt, mivel a nőknek kulcsfontosságú szerepe van a tradíciók, hagyományok továbbörökítésében, ami pedig meghatározza az identitást és hatással van az önazonosításra. A nők keresőtevékenysége és a gyermekneveléssel összefüggő feladatainak összeegyeztethetősége konfliktusokkal jár. (R. Fedor – Hajnal 2014). A vajdasági kutatásunk során felvett 33, a roma nők körében felvett 50 interjút diktafonnal rögzítettük. A hanganyagok átíratának elemzését olyan közösségekben végeztük, ahol a területi különbségek megjelenése az identifikációban – a kutatott időszakban – tisztán megfigyelhető. Elemzésünk középpontjába tudatosan állítottuk ezeket a közösségeket, mert így markánsabban kirajzolódnak az önbesorolásban bekövetkezett változások. A feldolgozás során a nemzeti és etnikai csoportok interjút külön-külön ismertetjük, tanulmányunk végén azonban összegezzük az interjúkból kapott eredményeket, és kapcsolódási pontokat keresünk a két kisebbségi csoport identitását meghatározó általunk vizsgált dimenziókban. A kutatási eredmények érvényessége mellett fontos megjegyeznünk; nem állíthatjuk, hogy az általunk megfigyelt településeken szerzett tapasztalatok általánosíthatók lennének az országokban élő összes vegyes házasságban élő pár, illetve roma kisebbségi nő esetében. Valószínű, hogy a nemzeti és etnikai identitás dimenziói, struktúrája településenként eltér

a gazdasági környezet, mobilitási esélyek, történelmi háttér, a megőrzött kulturális hagyományok függvényében. Az interjúalanyok szociodemográfiai háttérét a függelékben egy táblázatban összegeztük. Itt írjuk le a nemzeti vagy etnikai hovatartozást, a kérdezett nemét és életkorát, valamint a népcsoport, amelyhez tartozik többségben vagy kisebbségben él a vizsgált településen belül.

A Délvidéken élő magyarság és az identitás

A délvidéki magyarság etnicitásában a magyarként identifikálódás központi szerepet tölt be. A mérése elsősorban triviálisnak tűnhet, feltételezve, hogy valaki vagy magyarként identifikálódik, vagy nem. A valós helyzet ettől azonban jelentősen árnyaltabb. A magyarságuk mellett sokan regionális kötődésüket is hangsúlyozzák, és vajdasági magyarnak vallják magukat. Ez elmúlt években azonban a vajdasági mellett a délvidéki magyar identitás is megjelent¹. A heterogám házasságok szintén ambivalens helyzetet teremtenek, mivel azok a kisebbségiek, akik ilyen kapcsolatban élnek, valamint a gyerekeik sok esetben elhagyják, vagy fel sem veszik kisebbségi identitásukat. A tömbmagyarság területeire magyar anyanyelvűek, de nem magyar identitásúak többsége jellemző (Tátrai 2011). A Délvidékre levetítve ez abban mutatkozik meg, hogy a tömb területein a népszámlálások során több lesz a magyar anyanyelvűek száma, mint azoké, akik magyar nemzetiségűnek vallják magukat. Ezek alapján a tömbterületeken egy jelentős szerbként identifikálódó, de magyar anyanyelvű népesség jelenik meg.

„A lányom magyar nyelvű iskolába járt... úgy is szokta mindig mondani, hogy ő az édesapja után szerb nemzetiségű, de magyar anyanyelvű, neki van egy ilyen kis mondása (...) Én magyar nemzetiségű vagyok és annak is vallom magam, a férjem, ő szerb nemzetiségű és annak is vallja magát, a kislány az édesapja után szerbnek vallja magát, de úgymond őt meg lehetne felelni, mert ő a szerb kultúrát, a magyar nemzeti kultúrát is ápolja és ragaszkodik is mind a kettőhöz. Ez azt hiszem, hogy természetes velejárója ennek.” (I1)

„Mi automatikusan a gyerekeket, mikor megszülettek, szerb nemzetiségűnek írtuk be az apjuk után, mind a kettőt, én vagyok egyedül magyar. De ez még sose nem merült föl, hogy miért írtuk szerbnek, vagy miért magyarnak, mink az apja után, meg annak a családja utáni tiszteletből írtuk őket szerbnek, de egyik se tud szerbül, úgy-hogy érdekes dolog ez.” (I2)

A településen, ahol az interjúk készültek, a magyarság a lakosság több mint 90%-át képezi, és a tömbterületen található. A hétköznapi kommunikációhoz a magyar nyelv ismerete szinte nélkülözhetetlen. A szülők döntésében nagy valószínűséggel ez is szerepet játszott az iskola kiválasztásakor, még ha ki nem mondott módon is. A magyar nyelv ismerete és használata az interjúalanyok számára is fontos, a gyerekeik

¹A Délvidék – Vajdaság név és identitásvita az utóbbi évtizedekben kezdődött, és sok esetben politikai hátszélről sem mentes. A vajdasági identitás szerbiai eredetű, a délvidéki viszont elsősorban Magyarországról ered, de a helybéliek közt is meghonosodott.

azonban már nem magyarként identifikálódnak, hanem szerbnek vallják magukat. Ezzel bizonyos formában jelzik, hogy ugyan magyar az anyanyelvük, nemzeti identitásuk azonban már szerb. A vegyes házasságból adódóan ez egyfajta jelzéseként is értelmezhető, hogy mindkét nemzet identitásának egyes elemeit felvették. A hétköznapi életben pedig könnyebb helyzetet teremt, mivel a kommunikáció a településen belül gördülékenyebben zajlik magyar nyelven, a tágabb térségben viszont az jelent előnyt, hogy szerb nemzetiségüként nem pedig kisebbségiként identifikálódnak.

Egy társadalmi csoport nevének felvétele az identitás és identifikálódás szempontjából kiemelt jelentőségű. Ha saját magunkra alkalmazzuk egy csoport nevét, az azt jelenti, hogy azonosulunk az adott csoport értékeivel és normarendszerével, a csoport teljes jogú tagjának érezzük magunkat. Elfogadjuk azokat a jellemzőket is, amelyekkel a csoporton kívül állók jellemzik a csoportunkat. A név egy társadalmi toldalékként beépül az egyén vagy a csoport önmagáról alkotott képébe, és meghatározza identitását (Bindorffer 1996). Nincs ez másképp a nemzeti identitás esetén sem. Ha az egyén pl. magyarnak, vagy cigánynak vallja magát, akkor elfogadja, és magára érvényesnek tekinti azokat a jellemzőket, amelyek az adott csoport sajátosságai, és azonosulását fejezi ki a vele. Az elnevezés azonban lehet önelnevezés és társadalmi címkézés eredménye is. A megnevezés tehát kifejezheti az adott csoport elfogadását, ugyanakkor az elutasítás és visszautasítás jele is lehet. Egy csoport alkalmazhatja magára a mások által alkotott nevet. Ebben az esetben elfogadja a többségi társadalom értékítéletét, és a sajátjának tekinti azokat a jellemvonásokat, amelyeket ez a név hordoz. A csoport azonban dönthet úgy is, hogy nem fogadja el a többség által alkotott elnevezési formát, és saját megnevezést hoz létre önmaga számára. Ebben az esetben elutasítja azokat a jellemvonásokat, amelyeket a többségi társadalom igaznak vél az adott csoportra, és nem tartja magára jellemzőnek a név által hordozott jelentéstartalmakat. Ebben az esetben saját nevet készít és alkalmaz önmagára, amelybe azok a jellemvonások tartoznak bele, amelyeket a csoport igaznak vél önmagára. Az önmaguk által létrehozott név a csoport saját értékeit és normáit hordozza (Bindorffer 1996).

A Délvidéken a jugoszláv nemzeti identitás az egyik legáltalánosabb önelnevezési kísérlet volt. A XIX. sz. során a délszláv gondolkodók, akik megálmodták a délszláv népek addig sohasem létezett egységét, és egy egységes délszláv népcsoport, a jugoszláv nemzet gondolatát is megalkották. Az első világháborút követően a győztes hatalmak létrehoztak egy belső társadalmi feszültségektől hevített délszláv államot, ahol a jugoszláv eszme az uralkodó elitek nyomására megvalósulhatott. A különböző délszláv nemzeti identitásokat egy egységes identitássá akarták formálni (lásd: Jojkic 1931). A második világháború után az új kommunista vezetés is megpróbálkozott a jugoszláv nemzet gondolatával, ezúttal kommunista ideológiával feldúsított formában. Erre elsősorban a vegyes házasságot kötők, és az ezekből származó gyerekek voltak a fogékonyak.

„Hát azt mondtuk jugoszláv a nemzetiségünk, én nem tudom, most mi vagyok, most magyar vagyok... hát az vagyok, az vagyok, a férjem meg szerb. Hát azelőtt jugoszlávok voltunk.” (I3)

„Jugoszlávok voltunk. Amíg volt Jugoszlávia és kérdezték mik vagyunk... azt mondtuk, hogy jugoszlávok. Nem akartam azt mondani, hogy szerb vagyok, se más, hanem jugoszláv. Amióta nincs Jugoszlávia, azóta szerbnek vallom magam.” (I4)

„Tehát idáig, a férjem ő szerbnek vallja magát, mi meg mindig jugoszlávoknak vallottuk magunkat, hogy ne kelljen választani, hogy most szerb, vagy magyar, mivel ugye kevert gyerekek, akkor, hogy ne kelljen, na, most az állampolgárság is szerb – magyar, és akkor nem kell kimondani kerek perec, hogy na, most akkor szerb vagyok, vagy magyar vagyok.” (15)

A jugoszláv nemzetiség egyfajta köztes megoldásként funkcionált a vegyes házasságokban élők számára. A gyerekeik esetén így nem kellett konkrétan meghatározni, hogy magyarok, vagy szerbek, hanem a semlegesnek vélt jugoszláv identitás felvétele mellett döntöttek. A magyarság szempontjából azonban már ez is asszimilációs veszteség, hiszen a jugoszláv identitás sokkal közelebb áll a szerbhez, mint a magyarhoz, mivel egy szláv identitásként értelmezhető. Az egyén a jugoszláv identitás felvételével a Jugoszláviához való tartozást deklarálja, elfogadva ezzel a benne megfogalmazódó érték és normarendszert. Láthatjuk azonban, hogy az identitás alapja maga az ország, Jugoszlávia, valamint az általa képviselt érték- és normarendszerek és az ideológia. Az ország felbomlása után az identitás is válságba került. Akik eddig jugoszlávnak vallották magukat ezután úgy érezték, hogy ezt már nem tehetik többé. A jugoszláv nemzetiség mögött már nem áll ott Jugoszlávia, ami tartalommal töltötte meg ezt a nemzeti identitást. A szerbek esetén nem volt nehéz a választás, visszatértek eredeti szerb nemzetiségükhöz. A magyarok esetén, mint láthatjuk, nehezebb a helyzet. Esetükben ugyanis egy államnemzeti identitást² kellett volna lecserélni egy kisebbségi identitásra. A szerbek esetében ez a nehézség nem jelentkezik, hiszen a szerb államalkotó nemzetnek számít Szerbiában, ahogy az egykori Jugoszláviában is annak számított. Ezzel is magyarázható, hogy a szerbek a vegyes házasságokban kisebb mértékben cserélték le eredeti identitásukat, mint a magyarok. A jugoszláv identitással azonban problémák is akadtak.

„A szerb kolléganőm egyfolytában biztatott, hogy a népszámlálás során valljam magam jugoszlávnak. Otthon elmondtam apámnak, hogy lehet, jugoszlávnak vallom magam. Erre apám rákérdezett, hogy miért vallanád te magad jugoszlávnak, amikor magyar vagy, és a szüleid is magyarok. Amikor a kolléganőm következő alkalommal felhozta ezt, rákérdeztem, hogy ő minek fogja vallani magát. Azt mondta, hogy természetesen szerbnek. Erre én azt válaszoltam, hogy akkor meg minek nyaggat engem, hogy jugoszlávnak valljam magam, amikor ő sem vallja magát annak. Erre nem tudott mit mondani.” (16)

A jugoszláv identitás egyfajta olvasztótégelyként, az asszimiláció elősegítőjeként funkcionált a kisebbségek számára. Még a tömbterületen élő magyarság számára is komoly kihívást jelentett saját identitásának megtartása, a szórványban azonban ez még nagyobb problémát okozott. A jugoszláv identitás a szórványban élő magyarság körében – ahol a szláv dominancia erősebb – nagyobb arányban hódított teret, mint a tömbterületen (Arday 1990).

Az név meghatározása azonban problematikus is lehet. A vegyes házasságokból származó gyerekek számára már nem elérhető a köztesnek feltételezett jugoszláv identitás. Az állam nem szankcionálja a felvételét, és a média sem foglalkozott különösebben a témával. Az emberek maguktól érezték úgy, hogy a jugoszláv identitásnak

² A jugoszláv nemzeti államalkotó nemzetnek számított Jugoszláviában, a magyar viszont nemzeti kisebbség volt.

az ország szétesése miatt már nincsen alapja. A jugoszláv identitás szétesése után viszont egyre elterjedtebbé kezdett válni a regionális identitás.

„Én magyar vagyok, a férjem horvát, a gyerekeim pedig vajdaságiak.” (17)

A regionális identitás egyfajta megoldást nyújt a vegyes házasságokban élők számára. Ha vajdaságinak vallják magukat, elkerülik a nyílt választás kényszerét, és a jugoszláv identitáshoz hasonlóan egy köztes megoldás illúzióját nyújtja. A magyarság számára azonban ez is egyértelmű asszimilációs veszteség, mivel a magyar nemzethez tartozók lélekszáma csökken ezáltal. Egy folyamatosan fogyatkozó kisebbség pedig egyre nehezebben tudja érvényesíteni nyelvi és politikai jogait.

„Hát én szerbnek vallom magamat, mert nem vallhatom magamat magyarnak, mikor nem vagyok magyar, habár tényleg tökéletesen beszélem a magyar nyelvet, de nem vagyok magyar. Itt születtem, magyar gyerekekkel játszottam, magyar barátaink vannak javarészt, akikkel tényleg nagyon is tartom a kapcsolatot, de hát a gyerekeim magyarok, meg a férjem, de nem mondható, hogy a férjem után én is magyar vagyok.” (18)

A magyar közegben, még a többségi társadalom tagjai is tapasztalhatnak asszimilációs kényszert. Az interjút adó szerb nő is egyfajta identifikációs válságot élt át. A családtagjai, barátai és kollégái magyarok, így úgy érezhette, rá is nehezedik egy nyomás, hogy magyarnak vallja magát. Azonban mint láthatjuk kitartott saját identitása mellett, és továbbra is szerbnek tekinti magát. A magyarok esetében ez nem ennyire világos, a jugoszláv identitást ugyanis a kérdezett magyar nők közül többen is felvették. A kisebbségi identitásnak nincs akkora megtartó ereje, mint a többségi nemzet identitásának. A szerbséget az asszimiláció nem veszélyezteti komolyan, még ott sem, ahol a magyar kisebbség helyi szintű többséget alkot.

A szórványban mind az identitás felvállalása, mind pedig a magyar nyelv elsajátítása nehezebb, mint a tömbterületeken. A szórványban a magyar nyelvű oktatásra sokszor nincs is lehetőség, vagy csak ingázással, nagy távolságok megtételével. A szórványban kötött vegyes házasságokban ezért a gyerekek magyar nyelvű továbbtanulására az esély nagyon csekély, mivel a környezetben is a szerb többség dominál, a magyar nyelvű oktatás pedig nehezen megvalósítható.

A nemzeti identitás felvállalása jelentős kérdés a kisebbségek számára, amelyben a területi különbségek komoly szerepet játszanak. Az identitás felvállalása a vegyes házasságokban különösen nehéz a kisebbségek számára. A tömbterületeken általánosan számít, hogy nem vállalják magyar identitásukat. A köztes identitás választása is egy asszimilációs út. A szocialista érában a jugoszláv identitás lépett a magyar identitás helyére, az ország felbomlása után azonban a regionális identitás vette át ennek szerepét - a regionalitás új jelenségként más országokban élő vegyes nemzeti kisebbségek esetében is előfordul pl. székelyek vagy a baszkok. A vegyes házasságokban a szerbek esetén nem figyelhető meg hasonló identifikációs probléma, a kisebbségi (magyar) identitás kerül lecserélésre az esetek döntő többségében.

Cigányság és az identifikáció

Mikor az egyén azonosítja, térben és időben elhelyezi önmagát, akkor a társadalom és a kultúra által felajánlott kategóriális viszonyokból válogatja ki azokat az elemeket,

amelyek segítenek önmeghatározásában, önbesorolásában (Pataki 1989). Más szóval az identitás konstruálásának alapját a társadalom és a kultúra kategóriakészlete adja. Olyan elemek ezek, amelyek a társadalmi gyakorlat során szerzett tapasztalatokat, benyomásokat, ideértve az egyén mások általi elfogadását is, tartalmazzák.

Amikor a cigányság identitásáról szeretnénk beszélni, három fontos tényezővel mindenképp számolnunk kell:

1. minden cigány identitására hatással van az adott nemzet tudáskészlete és szocializációja, mivel minden cigány egy nem cigány nemzetállam tagja.
2. A cigányság területileg és kulturálisan sem egységes, megannyi eltérő etnikai identitással rendelkező csoportja van, melyekben nem csak a nem cigányoktól különböztetik meg magukat, hanem „más” cigány csoportokkal szemben is (Szuhay 1997; Prónai 2002; Pálos 2010).
3. A kettes pontból következik, hogy cigány kategóriának alapja egy külső megállapítás, kategorizáció (Oblath 2006; Stewart 2010: 44–46.).

Eszerint a cigány identitást három oldalról érik közvetlen módon hatások, egyrészt a nemzeti szocializáció, tudáskészlet másrészt a saját csoporthoz tartozás tudata és harmadrészt a külső meghatározás (Oblath 2006). Ezek a megközelítések befolyásolhatják az egyén és a csoport identitását.

Az identitás alakulásának mechanizmusait a kisebbség tagjait tekintve, kontrollálhatatlan külső folyamatok befolyásolják, amely eredményeként a „cigány”, mint társadalmi kategória létrejött. Ez a kategória azonban gyakran összemosisdik a szegénység és a deviancia kategóriájával. Épp ezért egy ilyen negatív közegben abszurd, hogy egy olyan kollektív identitás jöjjön létre, ami biztosíthatja a cigányság pozitív önértékelését és biztonságot, otthonosságérzetet teremtsen számukra (Tajfel-Turner 1979).

A cigányság körében végzett identitásvizsgálatok eredményei alapján a külső környezetből érkező nyomásra, az érintettek különféle identitásstratégiákat alakítanak ki válaszreakcióként (Csepeli-Örkény-Székelyi 2003, Neményi 2007). A legtöbb identitás, így a cigány identitás sem egy kategoriális változó, hanem egy folyamat, aminek formálásában részt vesz maga a személy és annak szűkebb és tágabb csoportja is. A kutatók szerint a cigány kisebbség számára tulajdonképpen meghatározható szociológiai tér az asszimiláció és a disszimiláció mentén alakul, amiben skálaszerűen bontakozik ki, aminek az egyik végpontja az etnikai öntudat, a másik végpontja pedig az öngyűlölet – természetesen a két szélsőérték között pozitív és negatív érzéseket lehet mérni az azonosságot illetően (Csepeli-Örkény 2015). Ahogyan a legtöbb kisebbségi identitásnál, így a cigány kisebbségi identitásnál is megjelenhet a többes (kettős) identitás – cigány és magyar – már csak az a kérdés, melyiket és mikor helyezi előtérbe az adott illető.

Kutatásunk szempontjából fontos különbséget tennünk az egyes cigány csoportok között, mivel ezek nagyban befolyásolják az identitás alakulásának folyamatait a különböző közösségekben. A cigányság Magyarországon élő három népcsoportjának egymástól jelentős mértékben eltér a történelmi háttere. Az első csoportba tartoznak azok a cigányok, akik a XIV. században érkeztek Magyarországra, és akik eredeti nyelvüket régen elvesztették. A kutatók őket említik „romungróként”, azaz magyar cigányokként, és arányuk körülbelül 70 százalékot tesz ki az összes magyarországi cigány között. A második legnagyobb csoportot oláh cigányoknak nevezik, akik a

XVIII. században vándoroltak be az országba. Eredeti nyelvüket tekintve, a romanit mai napig sokan megőrizték, és ők jelentik a tulajdonképpeni romákat - a nyelvnek részben az egyes törzsek évszázados foglalkozásához kötődően regionális, illetve helyi dialektusai vannak. A legkisebb cigány etnikai csoport, a beások, a XIX. század második felében – az iparosítás kezdetekor – vándoroltak be Magyarországra, többnyire Baranya és Somogy megyébe. Magukat beás cigányoknak nevezik, nyelvük a beás nyelv, a cigányság 10 százalékát teszik ki. (Szuhay 1999, Kemény-Janky-Lengyel 2004, Kertesi 1995, Havas-Kemény 1995, Diósi 2002, Bodó 2009)

Kutatásunk fókuszába az általunk leginkább elérhető³ két csoportot, romungró és oláh cigányságot állítottuk.

„Cigánynak lenni...?!”

Maga a megnevezés a legkülönbözőbb tényezőket egy szempont alapján csoportosítja (Allport 1977). Tajfel szerint ugyanakkor a név az embercsoportok kialakítására is szolgáló eszköz, melynek képzésére kétféle mód van: az önelnevezés és a társadalmi címkézés (Tajfel 1981). Mind a kettő értelmezés esetében erős érzelmi hangsúlyokról lehet beszélni tartalmukat tekintve, illetve az sem elhanyagolható, hogy ki kit nevez el és milyen szempont alapján. A megnevezés ennek alapján részévé válik az egyén vagy csoport önmagáról kialakított képének.

Az általunk vizsgált településeken azt tekintjük cigánynak, aki valamilyen kritérium alapján annak vallja magát. A cigány/romaként való önbesorolás, a névvel való azonosulás, az etnikai csoporttagság vállalásának alapja, a származás. A származás, identitást meghatározó komponensévé csak akkor lesz, ha a személy azonosul magával a névvel és felvállalja az etnikai csoporttagságot is.

A kutatás során – a korábban bemutatott, oláh és romungró – két cigány csoport nő tagjait – az ország két különböző megyéjében – sikerült megkérdezni. Az interjúkban jól láthatóak a települések elhelyezkedéséből – a Hajdú-Bihar megyében vizsgált településen a többségi társadalom tagjai között él kisebbségként a cigányság, míg a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vizsgált településen a cigány kisebbség többségként van jelen a községben – és a történelmi, kulturális hagyományokból adódóak az identifikációs különbségek. A korábbi részekben próbáltam bemutatni a két csoportra jellemző néhány kategória jellemzőit. Ugyanakkor, ahogy önmagukat kategorizálják és elhelyezik sztereotípiák mentén, az a saját közösségeik szabályából is származhat – ami bizonyos esetekben merev kategória rendszerek. Tesfay (2006) szerint ezek a belső kategóriák, egyrészt meghatározzák, másrészt felbonthatják a közösséget, ezt lakhely és nemzetség mentén kialakult csoportosításnak nevezi.

„*En roma vagyok, romának születtem, anyámék is román voltak és a gyerekeim is azok ...én tudom, honnan jöttünk és min mentünk keresztül... ezt én nem felejtem el.... Most érted lehet itt jönni, hogy a cigány így rossz meg úgy rossz, ezt csinálja, meg lop, na de mi román sem vagyunk ugyanaz, vagyis tudod, vannak például a romungrók....ők már inkább magyarok. De nem...én nem... én roma vagyok és annak is mondom magam.*” (I9)

„*Itten a faluban mi többségben oláh cigányok vagyunk... mindig is oláh cigányok között éltem...vannak tudod itten a faluban magyarok is, de hát velük nem találkozok*

³ És talán ennél a két csoportnál a legjobban megfigyelhető a változás.

én sokat...én ezt látom, ahogy mi élünk, a mi kultúránkat...ezek vagyunk mi, cigányok”(I10)

„Persze, hogy cigányok vagyunk...most nem csak azért, mert sötétebbek vagyunk..., de azért mi máshogy is élünk, mint például a magyarok...szeretjük a gyerekeket, és a férjem az úr a háznál...” (I11)

Látható a szabolcsi településen készített interjúkból, hogy a két csoport közti kulturális különbség kevésbé van hatással az identifikációra. A település zártságából és etnikai összetételéből adódó – a településen inkább cigányok élnek – hatások viszont befolyásolják az etnikai identitást és annak felvállalását. Könnyebb megélni etnikai identitásukat egy olyan településen, ahol nincs akkora nyomás a többségi társadalom részéről, és a saját közösségük tagjaival vannak leginkább napi kapcsolatban. A romungrók pozitív cigány identifikációját befolyásolja az oláh cigányság többsége a településen – akik a tradicionális, kultúrájukhoz ragaszkodó, erős cigány identitást közvetítik a mindennapokban is.

„Miért ne lennék én magyar, csak mert barnábbak vagyunk? Mi még nem is vagyunk szegények... Itt születtem én is, akkor miért lennék én másabb?...na meg hát ugyanúgy élünk mi itt, mint a magyarok, akkor mi magyarok vagyunk és nem romák...”(I12)

„Azért tudod elég nehéz megélni a szokásokat, a táncot ismerni, a nyelvet beszélni, ha a környezetben, de még a szomszédokban is magyarok laknak...szóval ha a sajátjaim között vagyok akkor igen lehetek én is cigány, de inkább mondom magam magyarnak... mi már így élünk.” (I13)

A cigány névvel való azonosulás hiánya nem jelenti mindenképp a származás vagy az etnikai közösség megtagadását, azonban kétségessé teszi a csoporttagság felvállalását. A meghatározás tagadása nem egyértelműen eredményezi az etnikai identitás elvesztését, de kétségkívül gyengíti a származást, mint identitásmeghatározó elemnek a fontosságát. Ez egyfajta asszimilációs irányvonalnak tudható be. Meg kell azonban említeni, hogy a származás önmagában nem identitásképző elem, csak akkor, ha a névhasználat mellett együtt vállalják. A hajdú-bihar megyei cigány nőknél a cigányság egyértelmű bizonyossága mellett az önmeghatározás bizonytalanságával és a név teljes tagadásával találkozhatunk. A bizonytalanság, a kétes érzések az etnikai kötődések lazulását mutatják. Bizonyos interjúalanyoknál megfigyelhető volt, hogy a cigányság felvállalása erősen szituációhoz kötött. A munkahelyen vagy nagyobb városban néhányan csak magyarnak mondják magukat, azonban saját közösségükben cigánynak. Így elmondható, hogy az etnikai identitás névvel megjelölt szimbolikus határai bizonyos földrajzi határokkal egybeesnek. Továbbá érdekes, hogy sokszor maguknál a megkérdezettekénél is a cigányság fogalma gyakran összemosódik a szegénység definíciójával.

A külső, strukturális tényezők hatással vannak az általunk vizsgált cigány nők önzonosítására. A gazdasági, politikai, társadalmi folyamatok a különböző évtizedekben eltérő szocializációs mintákat adtak, adnak és stratégiákat kínáltak, kínálnak a cigány nőknek. Van, hogy felerősítik a közösség nő tagjaiban a cigányság felvállalását és az azzal járó szerepét van, hogy háttérbe szorítják és van, hogy egymás mellett, szituációktól függően alkalmazzák, vállalják fel származásukat. Az, hogy az egyén mennyire olvadt egybe saját közösségével vagy a többségi társadalommal és, hogy ott mekkora mozgásteret kap az adott csoporttól az jól látható az interjú részletekből. A

szabolcsi roma nők önmaguk azonosításánál, mint a roma közösség részeként jelennek meg, ezáltal a homogén közösség egységét mutatják be.

Összegzés

Mindkét vizsgált kisebbségi csoport esetében megfigyelhető a név felvállalásának problematikája. Ha az adott kisebbségi Magyarországon cigánynak, vagy Szerbiában délvidéki magyarnak vallja magát, azzal kifejezi azonosulását a kisebbséggel és az elkülönülését a többségi társadalomtól. A negatív sztereotípiák miatt ez sok esetben nem könnyű. A délvidéki magyarok esetében megfigyelhető egy középút, a jugoszláv, majd a későbbiekben a regionális identitás használata. Azonban ennek az identitásnak a felvétele is döntés, mivel a használója elkülönül a magyarságtól és egy másik nemzeti identitást vesz fel. A magyarországi cigányok esetében is egy vagy-vagy döntés szükséges, náluk azonban még a középút illúziója sem vethető fel, mivel nincs egy „átmenet” a magyarság és a cigányok közt, a regionális identitás pedig nem elterjedt. A két kisebbség tehát más utakon, de ugyanahhoz a döntéshez jut el: vállalja-e kisebbségi identitását, vagy sem.

A délvidéki magyarok esetében a magyar közeg segít az anyanyelv és az identitás megőrzésében, viszont ha gyakori az érintkezés a szerb féllel – a házastársa szerb – még egy magyar többségű településen is nehéz megőrizni a kisebbségi identitást, a gyerekei számára pedig még nehezebb átörökíteni. Egy dominánsan szerb közegben viszont nagyon kevés az esélye a magyar identitás megőrzésének. A magyarországi cigányság esetében megfigyelhető a többségi társadalom befolyásoló ereje. Az erős negatív stigmatizáció sok esetben szinte vállalhatatlanná teszi a kisebbségi identitást. A többség által dominált tereken pedig, mint pl. a munkahelyek vagy a nagyobb városok szintén problémás a cigány identitás vállalása.

A kisebbségi identitás felvállalása nem egy statikus jelenség, vagy egyszeri döntés eredménye. Élethelyzetekhez és szituációkhoz kötött, az egyén életútja során pedig gyakran változhat. Az etnikai térszerkezet alakulása is jelentős szerepet játszik, mivel a kisebbség által dominált színtereken könnyebb felvállalni az adott kisebbség identitását. A többségi társadalom hozzáállása is lényeges, mivel az előítéletek egy választathatlan alternatívává teszi a kisebbségi identitást. Ugyanakkor az asszimiláció sem kedvez a kisebbségek számára, mivel ebben az esetben a többségi társadalom vonzóereje teszi választathatatlanná a kisebbségi identitást, mivel azt sugallja a kisebbségek számára, hogy felesleges kifejezniük másságukat, sajátos etnikai jegyeiket, hiszen ugyanazon nemzet tagjai.

A kisebbségek – jelenleg legjobbnak vélt – integrációja tehát akkor valósulhat meg, ha a többségi társadalom részéről nem éri őket stigmatizáció, emellett pedig bátran felvállalhatják saját identitásukat.

Függelék

Interjú száma	nem	életkor	gyerek-szám	lokális kisebbség/többség ⁴	nemzetiségi/etnikai hovatartozás
I1	nő	50	1	lokális többség	délvidéki magyar
I2	nő	55	2	lokális többség	délvidéki magyar
I3	nő	62	2	lokális többség	délvidéki magyar
I4	férfi	65	2	lokális kisebbség	szerb
I5	nő	58	2	lokális többség	délvidéki magyar
I6	nő	67	2	lokális többség	délvidéki magyar
I7	nő	49	2	lokális többség	délvidéki magyar
I8	nő	57	2	lokális kisebbség	szerb
I9	nő	36	2	lokális többség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)	oláh cigány
I10	nő	42	3	lokális többség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)	oláh cigány
I11	nő	33	2	lokális többség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye)	romungró
I12	nő	39	4	lokális kisebbség (Hajdú-Bihar megye)	oláh cigány
I13	nő	35	3	lokális kisebbség (Hajdú-Bihar megye)	romungró

1. táblázat: Az interjúalanyok jellemzői

Felhasznált irodalom

1. Allport G. W. (1977): Az előítélet. Budapest, Gondolat
2. Arday L. (1990): A jugoszláviai magyarság demográfiai helyzete 1944-től napjainkig. Magyarságkutatás Évkönyve 1989. Magyarságkutató Intézet, Budapest.
3. Bailey B. (2007): Multilingual forms of talk and identity work. In: Auer, P., Wei, L. (szerk.): Handbook of multilingualism and multilingual communication. Mouton de Gruyter, Berlin, 341–370
DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110198553.3.341>
4. Bell D. (1975): Ethnicity and Social Change. In: Glazer, N. – Moynihan, D. P. (szerk.): Ethnicity: Theory and Experience. Cambridge: Harvard University Press. 141–174
5. Bindorffer Gy. (2001): *Kettős identitás*. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
6. Bodó B. (2005): Szórványnarratívák, In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

⁴ A vizsgált népcsoport az adott településen belül többségben vagy kisebbségben él. Egyes esetekben a kisebbség a településen belül többséget alkot annak ellenére, hogy az országon belül kisebbségben él.

7. Brewer M. B. – Pickett, C. L. (2006): A társas én és csoportidentifikáció: a beolvadás és az elkülönülés motivációja a személyközi és kollektív identitásban. In: Forgács J., Williams (szerk.) A társas én – Az önmegismerés pszichológiája. Budapest, Kairosz Kiadó. 297–316
8. Catanese K. R., Tice Dianne M. (2006): Az elutasítás hatása az antiszociális viselkedésre: a kirekesztés agresszív viselkedéshez vezet. In: K. D. Williams, Forgács, J. P., von Hippel, W.: A társas kirekesztés pszichológiája. Kairosz Kiadó, Budapest, 304–312.
9. Csepeli Gy. – Örkény A (2015): Az emancipáció kihívása a mai magyar társadalomban a romák és nem romák viszonyában, Szociológiai Szemle 25(3): 83–102
10. Csepeli Gy. – Örkény A. – Székelyi M. (2003): Ambitious education. The role of family, school and friends in the development of successful Romany life courses. Romani Studies, 13(1): 53–73
DOI: <https://doi.org/10.3828/rs.2003.2>
11. Diósi Á. (2002): Szemtől szembe a magyarországi cigánysággal. Budapest, Pont Kiadó
12. Gábrity Molnár I. (2005): Mit értünk szórványmagyarság alatt Vajdaságban? In: Létünk, Társadalom, tudomány, kultúra, Forum Könyvkiadó Újvidék, XXXV. Évf Vol. 3, 19–31
13. Gordon M. M. (1964): Assimilation in American life. Oxford University Press.
14. Gyurgyík L. (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram: Pozsony
15. Havas G.–Kemény I. (1995): A magyarországi romákról, Szociológiai Szemle, 3. sz., 3–20.
16. Hódi S. (2006): Történelmi traumák a magyarság kollektív tudatában. Nyelvünk és Kultúránk 1–2: 16–20.
17. Homisinová M. (2008): Identitás nyelvhasználat asszimiláció. MTA Kisebbségkutató Intézet, Gondolat Kiadó, Budapest
18. Jojkić V. (1931): Nacionalizacija Bačke i Banata, Novi Sad (Újvidék)
19. Keményfi R. (2005): A többrétegű "szórvány" kifejezés a kisebbségkutatásban, In: Ilyés Z. – Papp R. (szerk.): Tanulmányok a szórványról, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest
20. Kemény-Jankó-Lengyel (2004): *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Budapest: Gondolat- MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
21. Kertesi G. (1995): Cigány foglalkoztatás és munkanélküliség a rendszerváltás előtt és után. (Tények és terápia). Esély, 4: 19–63.
22. Kiss T. (2012): Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. Educatio, 21 (1). 24–48: 35
23. Központi Statisztikai Hivatal (2011): Népszámlálás, Népeség nemzetiség szerint 2011, XLS táblázat. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
24. Lácza M. – R. Fedor A. (2017): Prediktorok és protektorok egy vizsgálat adatbázisának több dimenziós elemzésében. In: Fábíán, Gergely; Szoboszlai, Katalin; Hüse, Lajos (szerk.) A társadalmi periférián élő gyermekek és fiatalok rizikómagatartásának háttere. Nyíregyháza, Periféria Egyesület, 73–90.

25. Ladancsik T. – Maszlag F. (2019): At the border and beyond. Identification strategies of minorities, In: *Belvedere Meridionale* XXXI. évfolyam 4. szám : MMXIX winter 84–100.
DOI: <https://doi.org/10.14232/belv.2019.4.8>
26. Neményi M. (2007): Serdülő roma gyerekek identitás-stratégiái. *Educatio*, 1: 84–98
27. Oblath M. (2006) A cigány kategória diszkurzív és történeti rekonstrukciója. *Anthropolis* 1, 41–51.
28. Pálos D. (2010): „Cigány” identitások nehézségei. Egy önbeszámolókon alapuló vizsgálat tanulságai. *Esély*, 2010/2. 41–63.
29. Park R. E. (1955): *Sociology and socialsciences*. In: Robert E. Park *Society, Collective Behaviour, News and Opinion, Sociology and Modern Society*. Glencoe: Free Press.
30. Paasi, A. (2002): Regional Transformation in the European Context: Notes on Regions, Boundaries and Identity. *Space & Policy*, 2, 197–201.
DOI: <https://doi.org/10.1080/1356257022000003626>
31. Paasi, A. (2003): Region and Place: regional identity in question. *Progress in Human Geography*, 4, 475–485.
DOI: <https://doi.org/10.1191/0309132503ph439pr>
32. Pataki F. (1989): Identitás – személyiség – társadalom In: Váriné Sz. Ibolya – Niedermüller
33. Petrás E. (2005): Lokalizáció és lokális identitás a globalizáció korában. In: *Szociológiai Szemle* 2005/4, 85–98
34. Péter (szerk.) *Az identitás kettős tükörben*. Budapest – MTA – TIT, 17–35.
35. Picket C. L., Gardner Wendi, L. (2006): A társas monitorozó rendszer. In: Williams, Kipling D., Forgas, J. P., von Hippel, William: *A társas kirekesztés pszichológiája*. Budapest, Kairosz Kiadó. 220–234
36. Prónai Cs. (2002): Migráció és kulturális antropológia. In Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és terep I. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 347–366. o.
37. Raagmaa, G. 2002: Regional identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies*, 1, 55–76.
DOI: <https://doi.org/10.1080/09654310120099263>
38. RZS (2014): *Закључени и разведени бракови у Републици Србији*, 2013. саопштење CH50, 166. szám, LXIV évfolyam, 2014, ISSN 0353-9555
39. R. Fedor, A., Toldi A. (2017): Labour market opportunities of women with young children after childbirth. *Kontakt*, 19(3), 236-243.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.kontakt.2017.07.003>
40. R. Fedor A., Hajnal B. (2014): A kisgyermeket nevelő nők karaktercsoportjai. *Statisztikai Szemle*. 92. évf. 6. sz. 541–567.
41. Schöpflin A. (1998): Ráció, identitás, hatalom. *Regio* 2: 3–32.
42. Sík E. (2000): Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In: Sik E. – Tóth J. (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*, MTA PTI – Migrációs Kutatóközpont, Budapest, 157–184.

43. Stewart M. (2010) A roma/cigány „eticitás” az antropológiai vizsgálódás homlokerében. In Feischmidt M. (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet, 33–47.
44. Szuhay P. (1999): *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma Kiadó.
45. Szuhay P. (1997): Akiket cigányoknak neveznek – akik magukat romának, muzsikusoknak vagy beásnak mondják. *Magyar Tudomány* (42) 6. 656–675.
46. Tajfel H. – Turner J. C. (1979): An integrative theory of intergroup conflict. In Austin, W. G. – Worchel, S. (eds.): *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole
47. Tajfel H. (1981): *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*.
48. Tátrai P. (2011): Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*, 25 (2). 48–68. DOI: <https://doi.org/10.17649/tet.25.2.1813>
49. Tátrai P. (2017): A kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2(1), 7–31.
50. Tesfay S. (2006) „Mi vagyunk a kalapos gábor cigányok, akik nem isznak...” A gábor cigány közösség belső és külső kapcsolatait szabályozó kognitív sémák. In Bakó B. – Papp R. – Szarka L. (szerk.) *Mindennapi előítéletek. Társadalmi távolságok és etnikai sztereotípiák*. Budapest: Balassi, 65–90.
51. Tóth Kinga D. (2008): *Sikeresek cigányok identitása Angliában és Magyarországon*, Budapest, L'Harmattan Kiadó
52. Tóth Pál P. (2005): *Diaszpóra/szórvány*, In: Ilyés Z. – Papp R. (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Gondolat Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest